

Nicolaas Matsier. *Een sluimerend systeem*. De Bezige Bij

De titel van Nicolaas Matsiers essaybundel *Een sluimerend systeem* bevat een uitdaging: uit de tweecëndertig alfabetisch gerangschikte essays, geschreven over een periode van ongeveer twintig jaar, zou de lezer Matsiers 'sluimerend systeem' moeten kunnen distilleren. Nu is de titel ontleend aan een citaat van de achttiende-eeuwse fysicus en essayist Georg Christoph Lichtenberg, die tegenwoordig nog alleen vanwege zijn aforismen wordt gelezen, dus op een heus systeem zoals rationalistische filosofen dat plachten op te stellen hoeft niet te worden gerekend. Wat Matsier onder deze noemer presenteert is eerder een intellectueel zelfportret, een staalkaart van zijn voorkeuren en interesses.

Wèl valt daarin een onmiskenbaar *verlangen* naar systematiek te bespeuren, een hang naar ordening en catalogisering. Bij een bezoek aan een tentoonstelling over dingen van schrijvers (waaronder de befaamde stofzuiger van Vestdijk) in het Letterkundig Museum slaat Matsier 'met wellust' aan het classificeren, om vervolgens te dromen van een kwartet van schrijversdingen. Naar aanleiding van een boek over Amsterdamse gevelstenen bedenkt hij 'handenwrijvend' thematische wandelingen langs deze fraaie kleinodiën. En aan het slot van een liefdevol essay over Charlotte Mutsaers klinkt de verzuchting: 'Ach, beschikte ik maar over een instituut, met assistenten en onderzoekers en al!'

Uiteraard beschikt Matsier niet over zo'n instituut. Op het gebied van de wetenschap (als dat woord hier al van toepassing is) is hij een typische doe-het-zelver, wat het enthousiasme er overigens niet minder op maakt, getuige de 'wellust' en het 'handenwrijven'. In een stuk over zijn speurtocht naar Romaanse kerken in Friesland schrijft hij dan ook: 'Kennis is - altijd - een niet te versmaden genoeg'. Na lezing van deze bundel kun je het alleen maar met hem eens zijn.

Aanstekelijk is telkens de vlijt waarmee hij zich ook in de minst voor de hand liggende onderwerpen verdiept. Maar het grootste plezier valt toch te beleven aan de ietwat ironisch getinte distantie waarmee Matsier over zijn bevindingen verslag uitbrengt. In het stuk over de Romaanse kerken zit de charme minder in de vele wetenswaardigheden die hij vermeldt (en die ook elders te vinden zijn) dan in een mededeling als: 'De kerk in Bierum heb ik zeer grondig mogen bezichtigen onder begeleiding van de heer H. van Heuvelen'. Onwillekeurig denk je bij zo'n zin: iets minder grondig had misschien ook wel gemogen.

In de meeste andere stukken en ook in de bundel als geheel presenteert Matsier zichzelf als een speelse geest, iemand die zich met graagte overgeeft aan 'grootsteeds kuieren', die de lof zingt van het 'verdwalen' en die in een synoniemenwoordenboek als *Het juiste woord* van dr. L. Brouwers S.J. liefst zou 'slaapwandelen' en zelfs 'hallucineren'. Dat laatste heeft tot een grappig stuk geleid, misschien zelfs iets te grappig, al geeft de inleiding van de erudiete jezuïet daar zo te zien alle aanleiding toe. Het stuk stamt uit 1980; tegenwoordig zou Matsier, naar ik vermoed, zich ingetogener hebben uitgedrukt, waardoor de distantie meer impliciet blijft.

Een goed voorbeeld is het hoogtepunt in het verslag over de tentoonstelling van schrijversdingen, waar Matsier zich buigt over een doosje met potloodstompjes van mevrouw Titia V.E. de Haas-Okken, door hem omschreven als 'dit grafje van

potloodlijkjes, dit asbakje van potloodpeukjes'. De aanblik, evenals het bijschrift op 'een vergeeld papiertje', geeft hem 'heel sterk het gevoel in de directe nabijheid te verkeren van een belangrijke waarheid, die zich echter blijvend wenst te onttrekken aan formulering'.

De vergelijking, iets verderop, met een 'vanitas-schilderij' en met een '*memento mori*' geeft aan welke waarheid zich aan formulering heeft onttrokken. Net als in de korte stukken die terecht zijn gekomen in zijn bundel *Dicht bij huis* (1996), is het maar al te vaak de vergankelijkheid der dingen, die zich openbaart aan zijn aandachtig oog voor het kleine en het onaanzienlijke.

Sommige stukken in *Een sluimerend systeem* (over knopen, relieken, stadspoëzie, de erker in de Amsterdamse architectuur uit het fin de siècle) hadden ook in die eerdere bundel kunnen staan. Maar de armslag is ditmaal breder en er zijn ook tal van essays opgenomen (over architectuur, beeldende kunst, literatuur) die wat meer van Matsiers belangstelling tonen dan alleen zijn passie voor het kleine en het onaanzienlijke. Hij wandelt met open ogen door Amsterdam, reist Xenofon na, bezoekt een tentoonstelling van zeventiende-eeuwse stillevens, en schrijft enthousiaste introducties tot het werk van geliefde auteurs als Nabokov, Lidia Ginzburg, Charlotte Mutsaers, Pessoa en de Spaanse schrijfster Mercè Rodoreda.

In een ander essay is de eerbiedige aandacht opmerkelijk die de studie *Vervolging, vernietiging, literatuur* van Sem Dresden ten deel valt. Op het eerste gezicht heeft het iets verbazingwekkends dat juist Matsier zo onder de indruk raakt van de kampliteratuur die Dresden behandelt. Deze lijkt immers nauwelijks te passen bij de 'kleine' onderwerpen waarop hij zich met zoveel wellustige gretigheid pleegt te storten. Misschien moet er een tegenwicht in worden bespeurd, dat hem verhindert zich volledig te verliezen in de knopen en de gevelstenen. De bescheiden vergankelijkheid die hij dáárin ontwaart, wordt als het ware gerelativeerd door de onbevattelijkheid van het massale sterven tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo blijft deze archeoloog van het knusse detail alsnog met beide benen op de grond.

Binnen het sluimerend systeem laten beide interesses zich niettemin moeilyk verenigen. Ook een schitterend beschreven bezoek aan het Martelmuseum brengt hierin geen verandering. Aandoenlijk is Matsiers gène alvorens bij deze schimmige tentoonstelling naar binnen te gaan. Pas na een grondige preparatie, via boeken die worden aangeschaft bij De Slegte, waagt hij de stap. In het essay over Dresden had hij, in een overmoedige bui, gevraagd om een essay over de folterende daders, maar het Martelmuseum levert hem niet de stof om dit essay zelf te schrijven. Zelfs de troebele fascinatie die hem tot het bezoek moet hebben verleid, blijft onverkend.

Het systeem kent dus ook zijn grenzen, zo blijkt. Het bezoek aan het Martelmuseum pakt uit als een bizarre excursie, die zich niet wezenlijk onderscheidt van de speurtocht naar Romaanse kerken of van het dolend bladeren in *Het juiste woord*. Matsier is - als steeds - een gedreven gids, maar de gedrevenheid wordt een halt toegeroepen zodra zij te dichtbij dreigt te komen. Ook dat zou je een manier kunnen noemen om beide benen op de grond te houden, al word je stiekem wel nieuwsgierig naar wat er zou gebeuren als Matsier déze distantie voor een keer prijs gaf.

(NRC Handelsblad, 5-2-1999)